

Praktijkvoorbeeld

Het stimuleren van onderzoekend handelen van leraren in opleiding

Martina van Uum, Roald Verhoeff en Amber Walraven (Radboud Docenten Academie, Nijmegen)

Samenvatting

Onderzoeksmatig werken door onderwijsprofessionals draagt in belangrijke mate bij aan de kwaliteit van het onderwijs (Council of the European Union, 2024). Leraren in opleiding lijken echter niet altijd gemotiveerd te zijn om onderzoek te doen. Om dit probleem aan te pakken hebben we bij de Radboud Docenten Academie de cursus ‘Onderzoek in de Onderwijspraktijk’ ontworpen op basis van drie principes waarbij leraren in opleiding 1) een kernpraktijk kiezen, 2) samenwerken in teams en 3) werken aan producten aansluitend bij de eigen onderwijspraktijk. Deze ontwerpprincipes zijn gebaseerd op drie psychologische basisbehoeften (Ryan & Deci, 2000), namelijk: autonomie (eigen keuzes maken), verbondenheid (met medestudenten) en competentie (in onderzoekend handelen en dit via producten inzichtelijk maken). Uit de evaluatie van de cursus blijkt dat studenten voldoende autonomie ervoeren bij het formuleren en verkennen van een probleemstelling binnen een specifieke kernpraktijk. Ook droeg de cursus bij aan het gevoel van verbondenheid door samen te werken met andere leraren in opleiding. Hoewel studenten zich competent voelden in onderzoekend handelen, zagen zij dit vaak niet terug bij collega’s in de onderwijspraktijk. Expliciete aandacht voor onderzoekend handelen in de onderwijspraktijk is dan ook belangrijk, zodat studenten onderzoekend handelen zien als deel van het beroep van leraar.

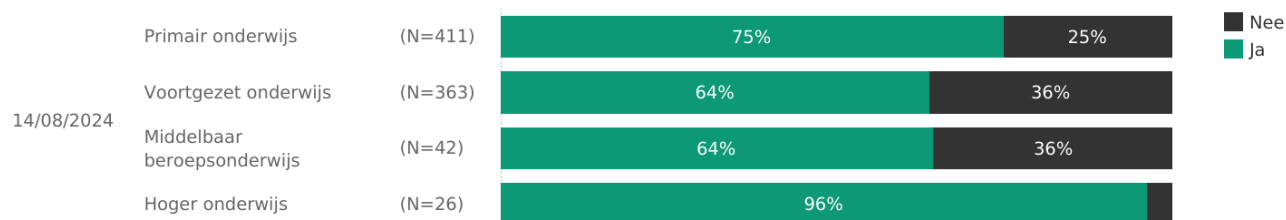
Onderzoek in de onderwijspraktijk

Onderzoek doen vormt een uitdaging voor leraren in het vo. Ondanks dat een meerderheid het belangrijk vindt en het eigen handelen het liefst baseert op systematische gegevens (zie figuren 1 en 2), geven leraren aan dat onderzoekend handelen slechts af en toe tot niet wordt ingezet op hun school om beslissingen te onderbouwen (figuur 3). Slechts een minderheid van de leraren zegt het afgelopen schooljaar een praktijkprobleem zelf onderzocht en opgelost te hebben door onderzoekend te handelen (resultaten Teacher Tapp¹). Veel leraren zetten echter vormen van *evidence-informed* werken in zonder dat ze zich daarvan bewust zijn (Jepma et al., 2024), bijvoorbeeld het gebruiken van bronnen

¹ Teacher Tapp is een app die dagelijks de ervaringen peilt van leraren op de werkvloer (nl.teachertapp.com)

en/of het analyseren van toetsgegevens om op basis daarvan het onderwijs aan te passen. Daarmee maken zij onderzoekend handelen ook niet altijd expliciet voor leraren in opleiding.

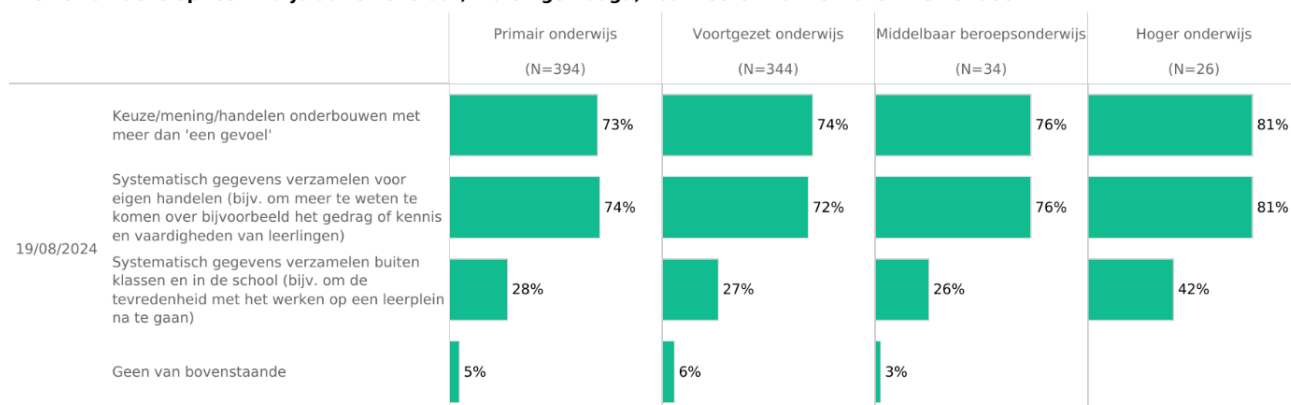
Ik vind het belangrijk om mijn handelen als docent te baseren op systematische gegevens die ik zelf verzameld heb of in literatuur beschreven staan.

Teacher Tapp NL - vraag beantwoord door 842 leraren op 14/08/2024

Figuur 1 Belang om Handelen als Docent te Baseren op Systematische Gegevens

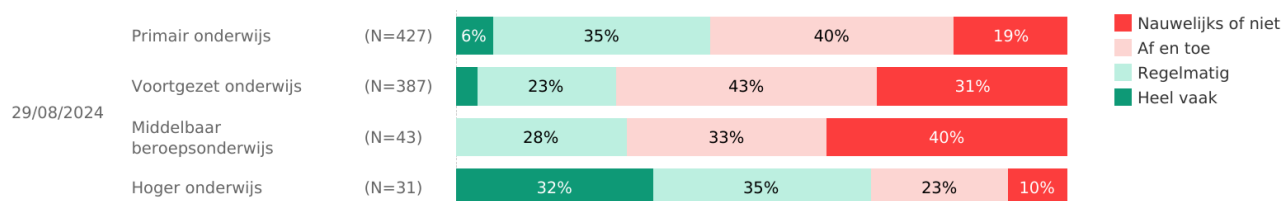
Welke van deze opties vind je dat elke leraar, indien gevraagd, zou moeten kunnen laten zien of doen?

Teacher Tapp NL - vraag beantwoord door 798 leraren op 19/08/2024

Figuur 2 Het Handelen als Docent Onderbouwen en Systematisch Gegevens Verzamelen

Hoe vaak wordt onderzoek(end handelen) op je school ingezet om keuzes te onderbouwen?

Teacher Tapp NL - vraag beantwoord door 888 leraren op 29/08/2024

Figuur 3 Mate van Onderzoek(end Handelen) op School

Naast beperkte zichtbaarheid van onderzoekend handelen in de onderwijspraktijk zijn leraren in opleiding niet altijd gemotiveerd voor

onderzoekend handelen, omdat zij daarbij denken aan het uitvoeren van een groot onderzoek dat niet ingaat op hun eigen interesses, veel tijd kost en losstaat van de onderwijspraktijk (Van der Linden, 2012).

Een werkwijze die wel verbonden is aan de onderwijspraktijk en ingezet kan worden door zowel leraren in opleiding als hun meer ervaren collega's om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren is evidence-informed werken (Council of the European Union, 2024). Hierbij worden informatiebronnen systematisch gecombineerd, waarbij praktijkgegevens, onderzoekresultaten en contextspecifieke factoren samenkomen om het onderwijs verder te ontwikkelen (Jepma et al., 2024). Een voorbeeld van evidence-informed werken is *onderzoekend handelen*. Onderzoekend handelen definiëren we als het gebruik van zowel gegevens uit bestaande bronnen als gegevens die doelgericht en systematisch in de klas of op school verzameld en geanalyseerd zijn om onderbouwde beslissingen te kunnen nemen in de onderwijspraktijk (Amels et al., 2019; Baan et al., 2020; Cochran-Smith & Lytle, 2009; Van der Steen & Peters, 2014).

Onderzoekend handelen op de Radboud Docenten Academie (RDA)

Als lerarenopleiders beogen we leraren in opleiding te leren hoe ze door onderzoekend handelen hun didactische, pedagogische of professionele competenties in de klas of op school kunnen versterken. Dit artikel richt zich op studenten van de eenjarige educatieve master van de RDA die al een universitaire opleiding hebben afgerond en een eerstegraads lesbevoegdheid willen halen voor zowel vmbo, havo als vwo. In het eerste semester volgen zij pedagogische en vakdidactische vakken waarin het onderzoekend handelen expliciet wordt gemaakt. Hierbij leren zij om uitdagingen of vragen in de onderwijspraktijk met een passende grondigheid aan te pakken (Rozendaal et al., 2023) door informatie op te zoeken en bronnen te vergelijken. Bovendien verzamelen zij op kleine schaal gegevens over hun eigen docentgedrag of dat van hun collega's (bijvoorbeeld door de Vragenlijst Interpersoonlijk Leraarsgedrag af te nemen, de resultaten te analyseren en daarop te reflecteren) om op basis daarvan hun onderwijspraktijk te verbeteren.

Ontwerpprincipes van de cursus 'Onderzoek in de Onderwijspraktijk'

De cursusdoelen richten zich op het signaleren van een probleem in de onderwijspraktijk en het onderzoeken van het probleem om vervolgens de uitkomsten overzichtelijk te presenteren en betekenisvol te maken voor de (eigen) onderwijspraktijk. Tot slot wordt er gereflecteerd op het eigen onderzoekend handelen. De cursus is gebaseerd op drie psychologische basisbehoeften die de intrinsieke motivatie ondersteunen: autonomie, verbondenheid en competentie (zie Tabel 1).

	Basisbehoefte	Uitwerking*	Ontwerpprincipe cursus
1	Autonomie	De behoefte om invloed te hebben en eigen keuzes te maken.	Een kernpraktijk kiezen.
2	Verbondenheid	Het aangaan van betekenisvolle relaties en het ervaren van verbondenheid met anderen.	Samenwerken in teams.
3	Competentie	De vaardigheid en het vertrouwen ervaren om taken succesvol uit te voeren.	Werken aan producten aansluitend bij de eigen onderwijspraktijk.

* Ryan & Deci (2000).

Tabel 1. Basisbehoeften, uitwerkingen en ontwerpprincipes van de cursus

Dit praktijkvoorbeeld laat zien hoe een academische lerarenopleiding studenten vanuit de principes van autonomie, verbondenheid en competentie een waardevolle basis biedt voor een leerlijn gericht op onderzoekend handelen. Daarbij wordt onderzoekend handelen kleinschalig in andere vakken aangeboden en vervolgens verdiept in de cursus Onderzoek in de Onderwijspraktijk. Wanneer andere opleidingen (elementen uit) deze aanpak willen inzetten ter versterking van het onderzoekend handelen dat zij al aanbieden, zouden ze kunnen bekijken in hoeverre de ontwerpprincipes in dit artikel passend zijn in de eigen opleiding (rekening houdend met de

aandachtspunten in de cursusevaluatie die nog besproken wordt). Hierna lichten we ieder ontwerpprincipe toe.

Keuze voor een kernpraktijk

Studenten kiezen één van de kernpraktijken binnen het onderwijs waarin ze zich onderzoekend willen verdiepen (zie figuur 4), omdat zij deze kernpraktijk verder willen ontwikkelen (bijvoorbeeld vanwege een leerdoel dat ze willen behalen, omdat zij zich hierin verder willen specialiseren of omdat er op hun school interessante ontwikkelingen plaatsvinden waarmee ze aan de slag willen). In de turquoise kernpraktijken staat de vakdidactische bekwaamheid van de leraar centraal, de blauwgekleurde kernpraktijken belichten de pedagogische bekwaamheid en de oranjegekleurde kernpraktijken richten zich op de professionele bekwaamheid van de leraar. Hierbij is bijvoorbeeld het ‘functioneren in de schoolorganisatie’ een kernpraktijk die door studenten werd gekozen. De academische denk- en werkwijzen zijn met de kernpraktijken verbonden (geel). Vanaf het studiejaar 2025 - 2026 geldt er een aangepast figuur.

Figuur 4 De curriculumroos

Uitval bij startende leraren: Als onderzoeksteam signaleerden studenten dat de begeleiding van beginnende leraren op hun scholen sterk varieerde, vooral in het omgaan met storend leerlinggedrag. Dit bracht hen tot de volgende onderzoeksvraag: Hoe kijken vo-leraren terug op de begeleiding rondom het omgaan met storend leerlinggedrag en hoe zouden ze dit begeleidingstraject willen verbeteren?

Samenwerken in teams

Om verbondenheid en het gevoel deel uit te maken van een gemeenschap te versterken, richten we het vak in rondom (onderzoeks)*communities of practice* (Graven et al., 1998) waarin gezamenlijk leren door leraren in opleiding centraal staat. Binnen deze onderzoeksgemeenschappen werken verschillende onderzoeksteams van ongeveer vier leraren in opleiding aan het formuleren en beantwoorden van onderzoeksvragen. Omdat studenten op verschillende scholen stagelopen, kunnen ze data vanuit verschillende klassen en/of schoolcontexten combineren en analyseren.

Doorstroming van havo naar vwo: Leraren in het vo ervaren uitdagingen bij het omgaan met leerlingen die zijn doorgestroomd van de havo naar het vwo. Door middel van interviews met leraren op verschillende stagescholen kregen studenten inzicht in deze uitdagingen, maar ook in manieren om hiermee om te gaan.

Werken aan producten aansluitend bij de eigen onderwijspraktijk

De studenten werken aan twee producten: een onderzoeksopzet en een poster. Als eerste product vragen we een probleemstelling te beschrijven met onderzoeksvraag en opzet voor dataverzameling waarmee studenten de vraag kunnen beantwoorden.

Leesbeleid op vo-scholen: Een onderzoeksteam stelde de vraag hoe het leesbeleid geoptimaliseerd kan worden vanuit de ervaringen van leerlingen. Via een verkenning van de literatuur stelde het team een interviewleidraad op voor interviews met in totaal twintig leerlingen van vier verschillende scholen.

We vragen studenten om hun onderzoek zo te beschrijven dat het ook voor collega's buiten hun eigen school begrijpelijk en toepasbaar is, vergelijkbaar met een artikel in een vakblad voor leraren. Van academische leraren verwachten we namelijk niet alleen dat zij de onderwijspraktijk ontwikkelen door onderzoekend te handelen, maar ook dat zij hun collega's binnen en buiten de eigen school hierover informeren. Feedback op dit product krijgen studenten zowel vanuit de opleiding van de cursusdocent als van de onderzoekscoördinator of werkplekbegeleider op school. In het tweede product, een poster met toelichting, onderbouwen en verduidelijken leraren in opleiding wat zijzelf, evenals leraren

en/of teamleiders concreet uit het onderzoek kunnen leren en meenemen naar de onderwijspraktijk. Leraren in opleiding presenteren de poster zowel op de RDA tijdens een postersymposium als op school, zoals dat ook verwacht kan worden van leraren op thema- of studiedagen op school. In een beoordelingsgesprek op de RDA reflecteren leraren in opleiding bovendien op hun eigen onderzoekend handelen, vergelijkbaar met een kritisch gesprek met collega's op school.

Cursusevaluatie

Na afloop van de cursus, die plaatsvond van februari tot juli 2024, werd een schriftelijke evaluatie afgenomen onder studenten. De meest opvallende resultaten (zowel positieve punten als verbeterpunten) werden vervolgens besproken in het docententeam.

Keuze voor kernpraktijk

Studenten waardeerden de geboden keuzevrijheid bij het bepalen van een eigen onderwerp binnen een kernpraktijk. In overleg met medestudenten konden zij aansluiten bij uitdagingen die zij in de praktijk ervoeren of zich richten op maatschappelijke thema's of actuele thema's op hun school waar hun interesse naar uitging. Ook de cursusdocenten beschouwden deze keuzevrijheid als meerwaarde, omdat het bijdraagt aan de autonomie van studenten en hen de ruimte biedt om keuzes te maken die voor hen relevant zijn.

“Doordat we zelf een onderzoeksonderwerp mochten kiezen, sluit dit vak goed aan bij de stagepraktijk. We gingen namelijk aan de slag met een onderwerp dat op dat moment voor ons zelf relevant was. Ik denk ook echt dat deze - relatief laagdrempelige - manier van onderzoek doen vaker toegepast kan worden om de lespraktijk te verbeteren.”

“Wij hebben een onderwerp gekozen waar veel docenten geïnteresseerd in waren. Ik heb vaak de vraag gehoord hoe het met mijn onderzoek ging. Dat is leuk.”

Samenwerken in teams

Studenten gaven aan dat zij een breder perspectief op een thema konden ontwikkelen door de verzamelde data en inzichten vanuit verschillende scholen te vergelijken. Tegelijkertijd gaven studenten aan dat het soms ook lastig was om samen te werken met studenten met verschillende achtergronden en verschillende onderzoekservaring. Hoewel studenten met verschillende voorkennis ook van elkaar (kunnen) leren, vermeldde een student bijvoorbeeld

dat de verschillen in voorkennis over sociaalwetenschappelijk onderzoek best groot waren en het samenwerken bemoeilijkte. Docenten merkten dan ook op dat het werken in teams vraagt om het bespreken van voorkennis, het maken van duidelijke afspraken en een goede werkverdeling.

“Het was interessant om het onderzoek uit te voeren met docenten [medestudenten] op verschillende scholen en die verschillende vakken geven.”

“Het was soms lastig samenwerken met verschillende achtergronden. Dit maakte het ook interessant en uitdagend, maar je merkte wel verschillen in voorkennis.”

Werken aan producten aansluitend bij de eigen onderwijspraktijk

Volgens studenten boden de colleges en feedback van docenten genoeg handvatten om gegevens systematisch te kunnen verzamelen en te verbinden met theorie. Bovendien ervaaarden studenten een directe verbinding met de onderwijspraktijk, doordat zij gestimuleerd werden om perspectieven van collega's in de school mee te nemen bij het vormgeven van beroepsproduct 1, samen de dataverzameling te plannen en hun bevindingen op school te presenteren.

“Met de colleges en de opzet van de beroepsproducten heb ik geleerd hoe ik in een hele praktische setting onderzoek kan doen.”

“De cursus heeft mij vooral geholpen door me te doen inzien dat ik relatief eenvoudig een onderzoekje kan doen en daarmee mijn onderwijspraktijk kan verbeteren. De bijeenkomsten waren hiervoor helpend.”

Tegelijkertijd gaf een deel van de studenten aan dat ze nauwelijks tot geen elementen van onderzoekend handelen op hun stageschool terugzagen. Mede hierdoor kregen studenten soms onvoldoende beeld bij het onderzoekend handelen in de praktijk en gaven ze aan dat de verwachtingen ten aanzien van de producten niet altijd helder voor ze waren.

“Weinig onderzoekend handelen gezien in mijn vakgroep.”

“Ik denk dat veel docenten die veel ervaring hebben, hun eigen routines hebben opgebouwd, en dat die niet zo snel af willen wijken van hoe zij altijd al lesgeven. Dit heeft als resultaat dat ze niet meer zo bezig zijn met het analyseren van gegevens en het nadenken over wat ze zelf kunnen aanpassen.”

Het laten zien en bespreken van voorbeelden van producten van eerdere studenten en van meer praktijkvoorbeelden van onderzoekend handelen door leraren kan volgens het docententeam een oplossing bieden in de curriculumopbouw en van volgende cursusuitvoeringen.

Conclusie en implicaties

Lerarenopleidingen vormen niet alleen een eindpunt voor toekomstige leraren, maar ook een startpunt voor blijvende professionele ontwikkeling (Snoek & Van Tartwijk, 2023). In de cursus 'Onderzoek in de Onderwijspraktijk' stimuleerden we onderzoekend handelen vanuit drie ontwerpprincipes. Het werken vanuit de eigen interesse motiveerde om een gekozen onderwerp onderzoekend uit te diepen. Samenwerken in onderzoeksteams droeg bij aan gezamenlijke perspectiefvorming met inbreng vanuit verschillende schoolcontexten.

Bovendien droeg feedback op producten door zowel opleiders op de universiteit als de schoolpraktijk bij aan de verbinding met het werkveld.

Studenten vinden het echter soms lastig om samen te werken met medestudenten met andere voorkennis. Een volgende stap is dan ook het verder expliciteren en concretiseren van de voorkennis van studenten. Bijvoorbeeld via een werkvorm waarin studenten gevraagd worden om hun voorkennis op verschillende elementen van onderzoekend handelen te verhelderen (bijv. onderzoeksvraag opstellen, data-analyse etc.) en met elkaar te bespreken hoe ze hiermee om willen gaan.

Verder zien studenten niet altijd concrete voorbeelden van onderzoekend handelen in hun stagepraktijk. Dit laatste vraagt om nauwere samenwerking met het werkveld. Wij willen de samenwerking intensiveren met onderzoekscoördinatoren of -begeleiders (leraren op school die het onderzoek van studenten en soms collega's coördineren en begeleiden) en hen stimuleren om studenten te verbinden aan leraren die optreden als rolmodel en onderzoekend handelen expliciteren. Ook willen we meer samenwerken met schoolopleiders (coördinatoren van het werkplekleren van studenten) die de directe werkplekbegeleiders van studenten kunnen stimuleren om samen met hun studenten onderzoekend te handelen. Bijvoorbeeld door samen een klasopname te bekijken en te analyseren. Door studenten ervaring te laten opdoen met onderzoekend handelen in hun stagepraktijk wordt het niet slechts een academische vaardigheid, maar een essentiële strategie voor leraren om zich blijvend te ontwikkelen als vakdidacticus, pedagoog en professional.

Auteurs

Dr. Martina van Uum is universitair docent en lerarenopleider aan de Radboud Docenten Academie. Haar onderzoek richt zich op onderzoekend en ontwerpend leren en werken in het voortgezet onderwijs door leerlingen en (aanstaande)

leraren. Dit betreft onder andere creativiteit van leerlingen en onderzoekend handelen door vo-leraren.

martina.vanuun@ru.nl

Dr. Roald Verhoeff is universitair hoofddocent vakdidactiek in de natuurwetenschappen en lerarenopleider aan de Radboud Docenten Academie. Hij richt zich daarbij onder andere op oordeelsvorming rond complexe vraagstukken. Daarnaast is hij teamlead van het focusgebied 'opleiden en professionaliseren van docenten' bij het Nationaal OnderwijsLab Artificial Intelligence (NOLAI).

roald.verhoeff@ru.nl

Dr. Amber Walraven is universitair docent en lerarenopleider aan de Radboud Docenten Academie. Haar onderzoek richt zich onder andere op de professionele identiteitsontwikkeling van leraren.

amber.walraven@ru.nl

Referenties

Amels, J., Krüger, M., Suhre, C., & Van Veen, K. (2019). Impact of inquiry-based working on the capacity to change in primary education. *Journal of Educational Change*, 20(3), 351-374. <https://doi.org/10.1007/s10833-019-09337-3>

Baan, J., Gaikhorst, L., & Volman, M. L. L. (2020). The involvement of academically educated Dutch teachers in inquiry-based working. *Professional Development in Education*, 46(1), 21-34. <https://doi.org/10.1080/19415257.2018.1550103>

Cochran-Smith, M., & Lytle, S. (2009). *Inquiry as stance: Practitioner research for the next generation*. New York: Teachers College Press.

Council of the European Union (2024). *Non-paper on evidence-informed education*. Council of the European Union. <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/documenten/bestanden/non-paper-on-evidence-informed-education.pdf>

Graven, M., Lerman, S., & Wenger, E. (1998). Communities of practice: Learning, meaning, and identity. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 6, 185-194 (2003). <https://doi.org/10.1023/A:1023947624004>.

Jepma, I., Willemsen, M., Haagsman, A., Van den Berg, E., & De Groot, J. (2024). *Kennisgedreven onderwijs. Onderzoek naar evidence informed werken in het funderend onderwijs*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

<https://open.overheid.nl/documenten/c1576617-745d-4aa6-aaaf-4f213036318a/file>

Rozendaal, J. S., Ridder, M., Van de Laarschot, M., & Doornebos-Klarenbeek, D. (2023). Onderzoekend vermogen van startbekwame leraren: Wanneer is het goed genoeg? Ontwerp van een referentiekader voor curriculumontwikkelaars. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 44(1). www.velon.nl

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>.

Snoek, M., & Van Tartwijk, J. (2023). Geen eindpunt, maar een startpunt. *ThEMA: Tijdschrift voor Hoger Onderwijs & Management*, 2023(5), 31-35.

Van der Linden, P. W. J. (2012). *A design-based approach to introducing student teachers in conducting and using research*. [Doctoral dissertation, Eindhoven University of Technology]. TU/e Repository. <https://doi.org/10.6100/IR741499>

Van der Steen, J., & Peters, M. (2014). Onderzoekend handelen in de dagelijkse praktijk van leraren en docenten. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 35(1), 71-83. www.velon.nl